

RÁTKAI FERENC

A TISZATÁJ 1966-BAN

AZ 1966-OS ÉVFOLYAM VAZLATOS ÁTTEKINTÉSE

I.

A Tiszatáj idei évfolyama kedvező benyomást tesz: ambiciózus és átgondolt szerkesztői munkáról tanúskodik, megbízható színvonal jellemzi – főként kritikai és szociográfiai működését –, majd minden számában érezni az ország és a szűkebb környezet fontosabb művészeti, társadalmi kérdéseire való kapcsolódás szándékát, azt a törekvést, hogy szuverén módon reagáljon a szellemi élet jelenségeire. Nem egy vállalkozása – miként a magyar falu jelen állapotáról és távlatairól indított eszmecsere, az alföldi városok helyzetéről hírt adó cikksorozat, de a vásárhelyi képzőművészetről szervezett ankét is. – túlnőtt a folyóirat keretein, országos visszhangot keltett. És végül: a Tiszatáj sikereként kell elkönyvelni azt is, hogy tevékenységét túlnyomóan fiatalokból álló munkatársi gárdára építi, ami ha önmagában nem is értékmérő, a szerkesztők műhelymunkájára, szervező és írónevelő hajlamára, fölfedező kedvére mindenképpen jó fényt vet.

Az összképhez tartozó vitatható jelenségekből – továbbra is az általánosságok szintjén maradva – az egészében igényes kritikai-elméleti munka egyoldalúságát, nagyon is szakmai igényekre figyelő orientációját, a képzőművészeti írások közlésénél mutakozó tisztázatlan szerkesztői koncepciót, továbbá a szépprózai anyag igencsak egyenetlen színvonalát és bizonyos belső aránytalanságokat kell szövé tenni. Ezek részletesebb elemzésére a rovatok ismertetésénél térünk vissza. Itt is meg kell azonban mondani, hogy a szerkesztés hibái – bár a jövőbeni munkához fontos tanulságokkal szolgálhatnak – nem rontják le lényegesen a folyóirat éves teljesítményének értékét.

II.

A rovatokat jellemezve, legelőbb a Tiszatáj *kritikai-elméleti törekvéseiről* kell beszélni. Annál inkább, mivel itt körvonalazhatók legjobban a szerkesztői elképzelések, itt rajzolódik ki legmarkánsabban a folyóirat szellemi arculata.

A kritikai rovatok (Kritika, Könyvespolc, Tanulmány, Kilátó stb...) legfontosabb tulajdonsága, hogy – több-kevesebb következetességgel – végigvonul rajtuk a szerkesztők abbéli törekvése, hogy az irodalom és a művészetek jelenségeit egy hagyományosabb, realista igényű és a társadalom életéhez közvetlenebbül kapcsolódó művészi gyakorlathoz viszonyítva ítéljék meg; hogy ennek szempontjai szerint alakítsák ki befogadó, bíráló vagy elutasító magatartásukat. Ez az általánosan érezhető kritikai, szerkesztői koncepció nem programatikus nyilatkozatokban, művektől távol zajló, öntörvényű vitákban, hanem – helyesen – konkrét művek megítélésénél valósul meg.

A *Művészet* rovatban, kivált a képzőművészeti élet eseményeiről hírt adó írások közlésében nem nagyon érezni ennek a rendező elvnek az érvényesülését. Ellenkezőleg: ötletszerűség, eszmei eklekticizmus tapasztalható. Úgy tűnik, mintha a megjelenést, az ilyen vagy olyan jelenségekkel való foglalkozást a képzőművészeti kritika keresletének-kínálatának ingadozásai befolyásolnák. Az Ernst múzeumban rendezett *Stúdió 66* című kiállításról közölt ismertető (6. sz.) például egyértelmű elismeréssel adózik az egész kollekciónak, jöllehet akadt abban egynéhány olyan alkotás is, amely a Tiszatáj vállalt esztétikájától, ideáljaitól eltérő törekvéseket képviselt. Hasonlóképpen történt *Vilt Tibor* és *Korniss Dezső* művészetének méltatásánál (2., illetve 7. sz.), amikor is megint csak nem érződött a sajátos Tiszatáj

koncepcióhoz való viszonyítás szándéka. Az olyan — meghatározott közönséggel bíró — „irodalmi és kulturális folyóirat”-nak, mint amilyen a Tiszatáj, nem lehet feladata, hogy egyazon megértéssel viseltesen teszzen azt a naturalista, realista vagy éppen erősen absztraháló képzőművészeti törekvések iránt. És mivel nem képzőművészeti folyóirat, az sem feltétlenül szükséges, hogy a magyar képzőművészet valamennyi irányzatának hú krónikása legyen.

Jóval természetesebbnek tűnik, hogy a Tiszatáj figyelme ráterelődött a hódmezővásárhelyi művésztelepre, és egy körkérdés kapcsán középpontba állította a „vásárhelyi iskola” helyzetét, szerepét a mai magyar piktúrában. A táji szempontok mellett indokolja ezt az a kétségkívül meglevő affinitás is, amely a Tiszatáj és a Vásárhelyt élő művészek több eszmei, esztétikai törekvése között fennáll. Bár a körkérdés nyomán kibontakozó vita még messze van a befejezéstől, és értékelése elsiertett volna, néhány kritikai megjegyzést azonban meg kell kockáztatni. Így például nagyon vitathatók azok a hozzászólások, amelyekben — pro vagy kontra érintve a témát — sommás ítélekezés fogalmazódik meg. *Perneczky Géza* például (a 9. számban olvasható a cikke) korszerűtlennek, meghaladottnak minősíti az egész „vásárhelyiséget”, s csak néhány „unokatestvéri” fokon vásárhelyi művésznek (Orosz Jánosnak, Szalay Ferencnek) ítéli oda a korszerűség rangját. *D. Fehér Zsuzsa írása* (12. sz.) jelzi az ellenkező véletet (mondanivalójában a módszere neki is, mint *Perneczky Gézáé*): oly módon hangsúlyozza a vásárhelyi iskola — szerinte — legfontosabb tulajdonságait (értéktörző szerepét, plebejus indulatait, a társadalmi valósággal való szoros kapcsolatát, a tájban föllelhető őszinte élménylehetőségeket stb.), hogy — bár burkoltan! — megkérdőjelezi mindazok törekvéseit, akiknek nem adta meg a sors a „vásárhelyinek lenni” rangját. Az efféle sommás kizárásos alapon ítélező módszer inkább kárt okoz, mint hasznot hajt. Sokkal rokonszenvesebbek és hitelesebbek azok a vélemények (mint pl. *Borsos Miklós* rövid „nyilatkozata” is a 9. számban), amelyek szuverén művészegyéniségek munkásságára utalnak.

Akad itt néhány hozzászólás, amelynek hangja, „érvelése” méltatlan a szellem szférájában folytatott csatározásokhoz: bántóak, sértő minősítésekkel hadakoznak. *Solymár István* kis írásában (9. sz.) — de másokéban is — tapasztalhatók effélék. A megkérdészetek némelyike, nyhén szólva zavarba ejtő teoretikai megállapításokat tesz. *Galyasi Miklós* (11. sz.) „hasonló életérzésű emberek ősi közösségének” fogja fel a „vásárhelyiséget”; *Somos Miklós* fejtegetései szerint (szintén a 11. számban olvashatók) a vásárhelyi iskola és művészi magatartás lényege „az emberközpontúság”. És mert nyilván maga is érzi, hogy ilyen alapon minden igazi művész vásárhelyi illetőségűnek tekinthető, meg is magyarázza, hogyan érti tételét: „Számomra Chardin vagy Morandi egy csendélete, vagy egy Nagy-Balogh szobabelső — emberközpontú, de Tintoretto vagy Benczúr figurális kompozíciói nem azok... Az emberközpontút tehát nem csak a látványival vagy a tárgyiassal helyezem szembe, hanem az énközpontúval is.”

A vita még tart, értékelése elsiertett dolog volna. Megjegyzéseinkkel és példáinkkal csupán annak az óhajnak a jogosultságát próbáltuk éreztetni: nem ártana, ha a továbbiakban a szerkesztők nagyobb figyelemmel lennének a több sikerrel kecsegtető, elemzőbb módszerekre, a korrekt vitázó hangra, és természetesen a közölhetőségi minimumra is.

Sok irányú értékelő, tájékozódó, áttekintő igény fogalmazódik meg a kritikai-elméleti rovatok munkájában. Régi és mai irodalom, irodalomtudomány, művészetek, társadalomtudományok — nagyjából ezeken a területeken cikázik a folyóirat-beli kritika figyelme. Rokonszenves ez a sokoldalúságra való törekvés, ám némi torzulásokkal jelentkezik. Így például kifogásolható, hogy miközben a szerkesztők szinte teljességre törekedve tartják számon az irodalomtudomány, irodalomtörténet jelenségeit, elsiklik a figyelmük az élő irodalom (de mondhatnánk más művészeti ágat is!) mégoly fontos művei fölött. Terjedelmes kritikát közöltek például *Péter László Juhász Gyula a forradalmakban* című monográfiájáról (2. szám), fölfigyeltek olyan irodalomtörténeti részeredményeket fölmutató művekre, mint *Kovalovszky Egy Ády vers világa*, *Éder Babits a katedrán* című munkája, amelyek mondjanak bármilyen jókat a szakmának, a nagyközönség érdeklődését nem nagyon köthették le. Ezzel szemben nem írtak az ideai szépirodalmi termés követhető „darabjairól”: *Sánta F.* Az áruló, *Fejes Endre* Vidám cimborák, *Galgóczi Erzsébet* Kegyetlen sugarak, *Déry Tibor* A kiközösítő, *Lesznai Anna* Kezdetben volt a kert, *Lengyel József* Mért a mérhetlent, *Szabó Pál*, *Veres Péter* gyűjteményes kötetei, *Karinthy Ferenc* Víz fölött, víz alatt, *Szeberényi Lehel* Jeromos, a kőfejű, *Csanády Imre*: Csillagforgó. Más művekkel foglalkoztak ugyan, de alig dicsérhető kritikai módszerrel: *Kabdebó Lóránt Mélysegeket megjárva* című összefoglaló írásában *Fodor József*, *Gellért Oszkár*, *Gereblyés László*, *Képes Géza*,

Mátyás Ferenc, Vas István, Vihar Béla, Várkonyi Nagy Béla új köteteit varrja egy zsákba azon a címen, hogy a felsorolt szerzők valamennyien elmúltak ötvenévesek. — Amennyiben a Tiszatáj valóban hatni akar az irodalmi közvéleményre, ha ténylegesen orientálni akarja olvasóközönségét, akkor — esetleg irodalomtudományi érdeklődése rovására is! — többet kell törődnie az élőirodalom jelenségeivel.

Ismét a Tiszatáj-beli kritika egyik ellentmondásos eredményéről: hogy a folyóirat mennyire komolyan törődik a kritikával, a terjedelmen és az arányokon túl, abból is látszik, hogy a kritikának mint műfajnak a problémáival is tervszerűen igyekszik foglalkozni. Különböző módszertani kérdések, műfaji problémák, a kritikai egyéniségről szóló eszmefuttatások stb... oly mértékben vannak itt jelen, amennyire talán egyetlen irodalmi folyóiratunkban sem. Mindez a kritikai műhely tudatosságát, tervszerűségét jelzi. Ez az alapjában jó törekvés azonban megint csak egyoldalú: túlon túl tudományos igényű, tanároskodó, úgy tűnik, mintha kizárólag a szakmabeliek igényeire figyelne. Érződik ez a kritikák hangján, előadás-módján is. A Tiszatáj-ban közölt kritikai írások tetemes hányada elég nehéz olvasmányt jelent a szakmánkívülieknek, de esetenként a szakmabelieknek is. *Kanyó Zoltán Brecht-tanulmánya* például egyenesen érthetetlen, mintha nem is az elolvasatás igényével íródott volna. Nyilvánvaló, hogy az ilyen kritikai tevékenység — legyen bármily színvonalas, eszmeileg igényes és változatos — nem érheti el a célját, nem lehet igazán orientáló szerepe, mivel a folyóirat olvasóinak többségéhez el sem igen juthat.

Népes kritikai tábort mondhat magáénak a Tiszatáj. Az idei évfolyamban közel 80 különböző kritikus, recenzens szerepelt. Többségük — és ez megint a szerkesztés érdeme — fiatal, túlnyomóan szegedi illetőségű. Sok tehetséges ember van közöttük — Vörös László, Fejér Ádám, Imre Lajos, Kassai Kelemen János nevét máris érdemes megjegyezni. Ott vannak mellettük az „idősebbek”, Kovács Sándor Iván, Ilia Mihály, Csetri Lajos, akik korábban leadták már kritikai névjegyüket. A nagyszámú kritikai garda szerepeltetésével kapcsolatban bizonyos aránybeli, szerkesztési kifogások vethetők fel. A jelentősebb, nagyobb feladatok megoldására képes kritikusok nem teherbíró képességükhöz mérten szerepelnek a folyóiratban. Elég ritkán jutnak szóhoz, megesik, hogy nem rájuk hárulnak az eszmei és művészi szempontból legfontosabb feladatok, írásaik valósággal eltűnnek a jelentéktelenebb munkák áradatában. Így aztán nem az ő működésük határozza meg a kritikai rovatok arculatát, nem ők képezik a kritikai rovat bázisát. Gyakoribb szerepeltetésükkel markánsabbá, hatásosabbá lehetne tenni a folyóirat egész kritikai munkásságát.

III.

A *szociográfiai törekvéseket* felkaroló Hazai tükör rovat legfontosabb ideai eredménye alighanem a *Hatvani Dániel Füstölő falu* című írásával indult vita. Időszerű problémákról szólt, számos termékeny gondolatot vetett fel, szerencsésen összehangzott a gazdaságirányítási reform idevonatkozó elképzeléseivel. Hatvani ugyan jó néhány szokványos recepttel dolgozott, írásán érződött, hogy előzetes sémákkal közeledik témájához. Hogy írása nyomán mégis sikeres vita indult, inkább a probléma aktualitásával magyarázható. A hozzászólások közül a *Sas Béláé* tetszett leginkább (*Van kivezető út* — 2. sz.), mivelhogy — több szociográfiai vállalkozástól eltérően — kellő közgazdasági műveltséggel és távlatosan, az összefüggésekre is ügyelve érvelt. Tájékozottsága, alapos tárgyismerete jótékonyan érződött előadásmódján is: írása pontos, szabatosan fogalmazó, célratorően világos eszmefuttatás. (Azért kell ezt is szóvá tenni, mert a vita egyik-másik íróresztvevőjének tanulmánya nem tűnt föl ilyen tulajdonságokkal). Sas Béla hozzászólásának éppen ellentéte a *Tóth Imréé* (A munkaerőgazdálkodás problémái Bács-Kiskunban — 3. sz.). Ez a cikk túlon túl leszűkíti szemhatárát, érvelése emiatt már nem is meggyőző.

A vitában szóhoz jutottak „kényelmes” vitázók is. Írásaikban néhány közhely leszögezéséig, néhány általánosság kimondásáig jutottak el. Mondanivalójuknak nem volt fölfedező jelentősége, az effajta vállalkozások elemi tennivalóját, azt a bizonyos szolid oknyomozást sem végezték el, nem mondtak újat sem a külső, sem a belső emberi viszonylatokról. (*Csepi József Németh Ferenc* írása említhető itt első sorban.)

Mocsár Gábor Városok az Alföldön című hosszú tanulmánya (megjelent a 9., 10., 11. számban) a rovat egyik legszínvonalasabb teljesítménye. Történeti vizsgálódásaival kitűnően megalapozza mai helyzetelemzését. Megállapításai, következtetései — remélhetően az urbanisztika szakemberei számára is — hitelesnek látszanak. Fontos problémát érint, izesen, elevenen, írói módon, szerencsésen kapcsolódik a szűkebb környezet aktualitásaihoz.

IV.

A szépirodalom közlésénél szintén érvényesül a kritikai rovatoknál jelzett szerkesztői koncepció: a tárgyiasabb szemléletű, a társadalmi valósághoz közvetlenebbül kapcsolódó írások dominálnak. Ezenkívül itt is főleg fiatalok jutnak szóhoz.

A versek átlaga a mai verstermés szintjén áll. Elég népes költői tábor szerepel, műveik között Raffay Sarolta, Ratkó József, Csanády János, Székely Magda, Hatvani Dániel, Baranyi Ferenc, Papp Lajos, Horgas Béla versei jelzik a legjobb teljesítményeket. Szép számmal vannak jelen mellettük a náluk is fiatalabbak. Egyik-másik költeményük helyett talán rangosabb, kiérleltebb írást is találhattak volna a szerkesztők, a közlésben kifejeződő bizalomra mindenképpen rászolgáltak. Rendszeres szerepeltetésük tudatos szerkesztői műhelymunkára utal.

Elég sok, de egyenetlen színvonalú széprózát közöltek az idei évfolyamban. Olvashatók itt elbeszéléssé dagasztott anekdoták, érzelgős, didaktikus példázatok, csekélyke talentumról árulkodó próbálkozások, és természetesen néhány valóban figyelmet érdemlő munka. Az utóbbiak közt a helye *Fenákel Judit Csak asszony* című, elbeszélés formában közreadott regényvázlatának. Egy magára maradt fiatal nő sorsából villant fel jellemző epizódokat, miközben meggyőzően érezteti, hogy a fiatalabb korában magára szedett mozgalmi modorosságok miként váltak jellemvonásaivá, sajátoságos vénlánya pszichológiává, amely mögül minduntalan elősejlik a társ utáni vágyakozás rezignált fájdalomja. *Raffay Sarolta Rugosoron* című elbeszélése tulajdonképpen egy számtalanszor feldolgozott konfliktust, az egyszerű paraszti sorból kiemelkedett, értelmiségivé vált falusi fiatal és szüleinek összeütközését vázolja föl újszerűen, frissen. Újdonsága, hatása nem annyira mondanivalójában, inkább finom jelzésekkel dolgozó, visszafogott ábrázolásmódjában, a lelkekben zajló drámák pontos, érzékletes rajzában rejlik. Prózáiróknak legalább annyira ígéretes, mint költőnek. Kellemes meglepetés *Marosi Gyula A hétszázadik napon* című elbeszélése. A szerző jóformán ismeretlen az irodalmi folyóiratokban, bemutatkozása szerencsésnek mondható: írását meglepően érett, pontos ábrázolás jellemzi, és nagyfokú etikai érzékenység. Ahogy néhány apró jelzéssel, egy-egy odávetett, dísztelen jelzővel életre kelti figuráit (például a gyereke apja után kutató, elhagyott fiatalasszony alakját), rutinosabb íróknak is becületére válhatna. *Szakonyi Károly* és *Végh Antal* is szerepel egy-egy elbeszéléssel: írásaik nem a legjobb teljesítményeik közé valók.

Két folytatásos kisregény olvasható a prózai anyagban: *Bárdos Pál Országúton* és *Dér Endre Sisakfejúek* című munkája. Jelentőségük aligha mérhető a folyóiratban elfoglalt helyükhöz. Bárdos Pál kisregénye a második világháború végén játszódik, s a munkaszabályozások kegyetlen sorsáról ad képet. Igyekszik megkerülni a téma ábrázolásával kapcsolatos szokványrecepteket, ám nem sok újat hoz sem tárgyi, sem érzelmi anyagában. Gondolati anyaga is elég szegényes, a szereplők megjelenítésénél nem tudta elkerülni a kényelmes szokványmegoldásokat.

Dér Endre Sisakfejúek című kisregényében a mai fiatalok erkölcséről, életviteléről folyó vitához kapcsolódik egy módosabb családból való, elkényeztetett fiatal lány és egy „menő” futballista félresikerült házasságának bemutatásával. Nem a legsikerültebben: a történet kissé érzelgősre hangolódott, naiv fordulatok tarkítják, szereplői jobbára hiteltelenek, előadásmódja terjedős.

Végül *Ördögh Szilveszter Osztyálfénykép* című, tehetséget mutató novelláját kell megemlíteni, amelynek közlését hibáztatjuk. A szerzőnek — nyilván írói tapasztalatatlanságából adódóan — nem sikerült éreztetnie fenntartásait, kritikáját az írásában bemutatott káros életérzésekkel, a cinizmussal, közönnyel szemben, s ettől az egész elbeszélés szemlélete vitathatóvá válik. Ráadásul akadnak az írásban káros és alaptalan politikai általánosítások is. A szerkesztők talán többet használtak volna a szerzőnek is meg a folyóiratnak is, ha egyelőre nem közlik ezt a kiérleltelen munkát.

V.

Összefoglalóan: A Tiszatáj idei teljesítménye — jelzett hibáival együtt — elismerést érdemel. A jó eredmények megőrzése mellett nagyon fontos volna, ha a jövőben publikusabbá tennék a folyóiratot, jobban ügyelnének a nagyközönség igényeire is. A szépirodalom közlésénél emelni kellene a mércét, továbbá: hangsúlyozottabban kellene foglalkozni a szegedi szellemi, művészeti élet — pl. a szabadtéri játékok — országos fontosságú jelenségeivel.*

* Elhangzott az év januárjában a Tiszatáj egyéves munkájának értékelésén.